

Anmälan med anledning av att en husrannsakan genomförts i en bostad där det fanns minderåriga barn

Beslutet i korthet: Polisen genomförde en husrannsakan i en bostad för att söka efter en person som var anhållen i sin frånvaro misstänkt för ett allvarligt brott. Polisen gjorde bedömningen att den eftersökte mannen kunde vara beväpnad och farlig och använde därför ett offensivt tillvägagångssätt. Mannen befann sig inte i bostaden men det gjorde flera minderåriga barn. Av utredningen framgår att poliserna som skulle genomföra husrannsakan i bostaden var medvetna om att det kunde finnas barn där. Det är ett lagkrav att barnets bästa beaktas i enlighet med barnkonventionen vid alla åtgärder som rör ett barn. JO uttalar att polisen nog måste överväga vad som kan göras för att i största möjliga utsträckning tillgodose barnets bästa under och efter en husrannsakan.

Enligt JO är uppgifter om att det kan finnas barn i en bostad där det ska genomföras en husrannsakan sådan information som polisen kan behöva delge undersökningsledaren. Vidare framhåller JO att om det uppstår tveksamheter kring hur barnets bästa bör beaktas vid planering och verkställighet av en husrannsakan bör undersökningsledaren informeras och direktiv inhämtas.

Det som kommit fram genom utredningen i det här fallet ger inte JO anledning att rikta någon kritik mot åklagaren eller polisen. Enligt JO illustrerar ärendet att åklagare och poliser kan ställas inför svåra avvägningar när tvångsåtgärder kan komma att beröra barn. JO vill därför framhålla vikten av att Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten fortlöpande bedriver ett kvalitets- och kunskapshöjande arbete i syfte att stödja medarbetarna och säkerställa att barns bästa är ett tungt vägande intresse vid alla åtgärder som rör barn.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 2 november 2022 klagade AA på Polismyndigheten med anledning av en husrannsakan som genomfördes i hennes bostad den 1 november 2022. Av anmälan framgick i huvudsak följande.

AA var inte hemma vid tillfället men det var hennes barn och barnbarn. Det rörde sig om en vuxen dotter och fyra minderåriga barn. Polisen bröt upp dörren till bostaden och rusade in maskerade och beväpnade. Polisen riktade vapen mot de äldre barnen och tvingade dem att sitta med händerna i luften under hela

insatsen. När husrannsakan var genomförd lämnade polisen bostaden utan att kontakta de minderåriga barnens vårdnadshavare och utan att säkerställa att barnen togs om hand på ett lämpligt sätt efter denna traumatiska händelse. Polisen ska ha genomfört husrannsakan för att leta efter en viss person. Den personen hade dock ingen koppling till AA:s bostad. Det fanns därför inga skäl att genomföra en så ingripande insats i hennes bostad.

Utredning

Inledningsvis hämtades handlingar in från Polismyndigheten. Därefter uppmanades Polismyndigheten att yttra sig och JO beslutade att i ett särskilt ärende utreda även Åklagarmyndighetens handläggning (JO:s dnr 2154-2023).

Åklagarmyndighetens yttrande

Åklagarmyndigheten (vice riksåklagaren BB) yttrade sig till JO den 22 maj 2023 efter att den åklagare som hade handlagt ärendet, kammarchefen och områdeschefen beretts tillfälle att lämna upplysningar.

Av upplysningarna från kammaråklagaren CC och kammarchefen, chefsåklagaren DD, framgår i huvudsak följande.

Det aktuella ärendet gällde en misstanke om grovt vapenbrott begånget i en gängkriminell konfliktmiljö. Den misstänkte var anhållen i sin frånvaro sedan den 31 oktober 2022. Tillslag mot den misstänkte var planerat till tidig morgon den 1 november 2022. Åklagaren hade fått information från polisen om att den misstänkte sov på olika ställen, bl.a. hos sin far, sin mor och sin flickvän. Beslut om husrannsakan för att söka efter den misstänkte, s.k. personell husrannsakan, och för att söka efter föremål, s.k. reell husrannsakan, fattades initialt på adresserna tillhörande dessa personer. Den misstänkte anträffades dock inte på någon av dessa adresser.

Vid en av husrannsakingarna fick polisen information om att den misstänkte kunde befinna sig hos en namngiven person på en annan adress. Det var en person och en adress som sedan tidigare var kända i utredningen. Åklagaren fattade därefter beslut om personell och reell husrannsakan på den adressen [AA:s bostad, JO:s anm.]. Åklagaren gjorde bedömningen att det fanns synnerlig anledning att anta att den misstänkte skulle befinna sig på adressen.

Åklagaren fick information om att polisen skulle använda sig av den regionala insatsstyrkan och att en polisiär utredningsledare ansvarade för att planera och genomföra tillslaget mot den misstänkte. Hon gav därför inte några direktiv om hur de olika husrannsakingarna skulle genomföras. Åklagarens minnesbild är att den regionala insatsstyrkan endast skulle säkra respektive adress och verkställa beslut om personell husrannsakan och att utredande personal därefter skulle genomföra övriga åtgärder. Åklagaren har inte någon minnesbild av att hon ställde frågan om det fanns barn i AA:s bostad men det är en fråga hon brukar ställa. Åklagaren hade dock oavsett sådan information bedömt att beslutet skulle verkställas utifrån en sammanvägd bedömning av

omständigheterna. Åklagaren hade tidigare vid andra liknande tillslag fått information om att insatsstyrkan – när det finns barn på platsen och situationen är under kontroll – brukar dra av sig sin maskering och ägna tid till att få barn lugna och trygga samt att de som ingår i insatsstyrkan ska vara utbildade att ta hänsyn till den miljö de kommer till.

När den misstänkte inte anträffades i AA:s bostad fick åklagaren frågan från polisen om det ändå skulle genomföras en reell husrannsakan. Åklagaren svarade att en sådan husrannsakan inte skulle genomföras.

Åklagarmyndigheten redovisade följande bedömning.

Inledningsvis kan jag konstatera att de aktuella besluten om personell och reell husrannsakan avsåg annan än den som var misstänkt för brottet och att det därmed krävdes synnerlig anledning för åtgärden. Åklagaren ansåg att det fanns synnerlig anledning att anta att den misstänkta personen kunde befinna sig hos den namngivna personen på den uppgivna adressen. Mot bakgrund av vad som var känt om den misstänkta personens boendeförhållanden samt uppgiften om att den misstänkta personen kunde befinna sig hos en namngiven person på den aktuella adressen och att namnet och adressen förekom i utredningen anser jag att åklagaren hade fog för sin bedömning.

Det är polisen som bestämmer och ansvarar för att en husrannsakan genomförs på ett säkert och effektivt sätt. Den som fattar ett beslut om husrannsakan har dock det övergripande ansvaret för verkställigheten. Beslutet får med hänsyn till det intrång som det kan innebära, inte utformas så att det ger fria händer för den som verkställer beslutet att genomföra det. Ett beslut om husrannsakan bör därför, i de fall det är behövligt, kompletteras med ett direktiv med information om hur verkställigheten får genomföras. Uppstår det tveksamheter åligger det den som ska verkställa beslutet att kontakta beslutsfattaren. Åklagaren fick först på morgonen den 1 november reda på att den regionala insatsstyrkan skulle vara behjälplig vid genomförandet av husrannsakingarna. Enligt hennes minnesbild skulle dock utredande personal genomföra den reella husrannsakan och insatsstyrkan vara på plats för att upprätthålla säkerheten på adresserna och verkställa den personella husrannsakan. Då det fanns en polis som ansvarade för planering och genomförande av tillslagen ansåg inte åklagaren att det fanns skäl att lämna några direktiv kring hur husrannsakingarna skulle genomföras.

I och med införandet av Barnkonventionen som svensk lag den 1 januari 2020 genomförde Åklagarmyndigheten en omfattande utbildningsinsats där man bland annat lyfte vad Barnkonventionen innebär för åklagarens praktiska arbete och beslutsfattande samt förslag på hur dokumentation kan ske. Vid tvångsmedelsbeslut som kan komma att beröra barn bör åklagaren genom frågor eller på annat sätt undersöka om särskilda hänsyn är påkallade och dokumentera detta. Åklagaren har upplyst om att hon inför beslut om husrannsakan brukar fråga om det kan finnas barn på adressen men att hon inte i det aktuella ärendet kan dra sig till minnes om hon gjorde det. Hennes erfarenhet är att insatsstyrkan, när situationen är under kontroll och det visar sig att det finns barn på platsen, tar av sig sin maskering och ägnar tid till att få barn lugna och trygga.

Enligt min bedömning hade det, mot bakgrund av vad som var känt om den misstänkta personen och den aktuella brottsligheten, varit proportionerligt att besluta om personell och reell husrannsakan, även om det varit känt att barn befann sig på den aktuella adressen. Det hade dock varit bra om åklagaren hade dokumenterat sina överväganden i det avseendet i exempelvis tvångsmedelsblanketten.

Jag har förståelse för att en tvångsmedelsåtgärd som husrannsakan kan upplevas som mycket ingripande och medföra obehag för en enskild. Jag kan dock

konstatera att de aktuella besluten om husrannsakan har fattats inom ramen för en utredning av mycket allvarlig brottslighet. Utifrån de uppgifter som var kända för åklagaren om var den misstänkte personen kunde uppehålla sig och om genomförandet av husrannsakan, delar jag åklagarens bedömning att de aktuella besluten var förenliga med behovs- och proportionalitetsprinciperna.

Sammanfattningsvis kan jag inte se att det finns skäl att rikta någon kritik mot åklagarens handläggning av den aktuella husrannsakan.

Polismyndighetens yttrande

Polismyndigheten (juristen EE) yttrade sig till JO den 9 juni 2023 efter att berörda befattningshavare, polisregionen, lokalpolisområdet och Nationella operativa avdelningen fått möjlighet att lämna synpunkter.

Av upplysningarna från berörda poliser framgår bl.a. följande.

Åklagaren hade inte gett några direktiv om hur husrannsakingarna skulle genomföras utan överlätit den saken till polisen. Polisen bedömde att det fanns risk att den eftersökte mannen kunde vara beväpnad, rädd och på flykt. Mot bakgrund av det höga hotläget gav den polisinspektör som var utredningsledare i ärendet och även insatschef för husrannsakingarna direktiv om att husrannsakingarna skulle genomföras med den säkraste av insatsstyrkans metoder. Metoden skulle trygga säkerheten både för dem som skulle omfattas av husrannsakan och för polispersonalen.

Vid de tre första husrannsakingarna fanns ett skriftligt underlag om vilka personer som var skrivna på respektive adress men eftersom husrannsakan hos AA inte hade funnits med i den ursprungliga planeringen så fanns det inte något underlag för den adressen. Poliserna fick information om att det fanns barn skrivna på adressen i syfte att det skulle beaktas vid deras val av metod. Utgångspunkten var dock fortfarande det ursprungliga direktivet om att polisen skulle välja den metod för husrannsakan som var säkrast för de boende på adressen och för polispersonalen. Eftersom adressen inte var rekognoserad överlämnades valet av taktik och metod till insatspersonalen på plats som hade den bästa lägesbilden.

Insatsstyrkan gör ofta husrannsakingar för att leta efter farliga föremål och bevis i lokaler där barn kan bo eller uppehålla sig. Även i fall där barn är inblandade får man ställa nyttan med husrannsakan mot det eventuella obehag som de boende i bostaden kan uppleva. Eftersom den eftersökte mannen bedömdes som farlig och våldsbenägen och kunde ha tillgång till vapen valde insatspersonalen i det här fallet att genomföra husrannsakan med ett offensivt tillvägagångssätt och högt säkerhetstänk. Direkt när läget var under kontroll i lägenheten tog poliserna av sig sin skyddsbeklädnad och satte sig ner och samtalade med personerna i bostaden.

Polismyndigheten angav i sitt yttrande att myndigheten inte har tagit fram något formellt styrdokument som behandlar vilka förberedelser och överväganden

som ska göras inför en husrannsakan i de fall barn kan förväntas vara närvarande. Avsikten är att barnrättsperspektivet ska integreras vid revidering av relevanta styrdokument som reglerar specifika verksamheter och sakområden. Myndigheten har arbetat fram ett internt stödmaterial och även tagit fram beslutsstöd för prövningen av barnets bästa i olika typsituationer, som t.ex. när tvångsmedel riktas mot barn. Där anges att en logg ska skapas i bl.a. ärenden om tvångsmedel där barn förekommer. I loggen ska de överväganden som gjorts i frågan om vad som bedömts vara barnets bästa dokumenteras.

Polismyndigheten redovisade följande bedömning.

Av utredningen framgår att polisen efter beslut av åklagare genomfört husrannsakan på flera olika adresser i syfte att gripa en man som var efterlyst i sin frånvaro för ett allvarligt brott. Även om beslutet om husrannsakan således fattats av åklagare har det ankommit på polisen att bedöma hur och när husrannsakan skulle ske.

I det här fallet har det funnits misstankar om att den eftersökte mannen kunde vara beväpnad och farlig och poliserna har därför valt att snabbt ta sig in i [AA:s] lägenhet genom att bryta upp ytterdörren och gått in med dragna tjänstevapen. Med hänsyn till vad som således var känt om mannen kan ett sådant tillvägagångssätt inte i sig anses felaktigt eller oproportionerligt.

Av utredningen framgår att de poliser som skulle göra husrannsakan hos [AA] hade fått information om att det fanns barn skrivna på adressen i syfte att de skulle beakta även detta vid valet av tillvägagångssätt.

Det är av vikt att det görs noggranna överväganden inför verkställande av husrannsakan där barn kan förväntas närvara. Som framgått anvisar Polismyndighetens beslutsstöd att tvångsmedel som riktas mot barn ska planeras på visst sätt och att frågan om hur barnets bästa har beaktats vid genomförandet av tvångsmedlet ska dokumenteras. I detta ärende saknas sådan dokumentation. Det finns inte heller några närmare uppgifter om hur polismännen på plats värderade uppgiften om att det fanns barn skrivna på den aktuella adressen. Utifrån den knapphändiga utredningen är det därför inte möjligt att bedöma om genomförandet av husrannsakan i [AA:s] lägenhet i alla delar har varit förenligt med rättegångsbalkens regler och barnkonventionen.

Mot bakgrund av vad som kommit fram avser Polismyndigheten att påminna berörda befattningshavare om vikten av att följa framtagna beslutsstöd för prövning av barnets bästa, bl.a. vid genomförandet av husrannsakan i de fall barn kan förväntas närvara.

AA lämnade kommentarer på Åklagarmyndighetens och Polismyndighetens yttranden.

Rättsliga utgångspunkter

Husrannsakan

För eftersökande av bl.a. den som ska gripas, anhållas eller häktas får husrannsakan företas hos honom eller henne, eller hos någon annan om det finns synnerlig anledning att anta att den sökte uppehåller sig där (se 28 kap. 2 § rättegångsbalken). Kravet på synnerlig anledning har ansetts innebära att det ska föreligga en faktisk omständighet som påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att den eftersökte finns på platsen (se t.ex. JO 1985/86 s. 123, dnr 1280-1984).

För all tvångsmedelsanvändning gäller ett antal grundläggande principer, bl.a. proportionalitetsprincipen. Proportionalitetsprincipen, som för husrannsakan kommer till uttryck i 28 kap. 3 a § rättegångsbalken, innebär att den som beslutar om ett tvångsmedel i varje enskilt fall ska pröva om den skada som användningen av tvångsmedlet medför står i rimlig proportion till vad man har att vinna med åtgärden.

Endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse får husrannsakan beslutas. Proportionalitetsprincipen är avsedd att beaktas inte endast vid beslutsfattande utan även vid verkställighet av ett beslut om tvångsmedel (se t.ex. Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, femte uppl., s. 74 och s. 691).

För husrannsakan anges särskilt att en sådan inte får orsaka olägenhet eller skada utöver vad som är oundgängligen nödvändigt (se 28 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken). Bestämmelsen kan sägas ge uttryck åt det nyss sagda, dvs. att ett proportionalitetstänkande ska tillämpas också vid verkställighet av beslut om husrannsakan (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 8 december 2023, JUNO, kommentaren till 28 kap. 6 §).

Barnkonventionen

Barnkonventionen gäller, enligt vad som nu är av intresse, som lag i Sverige. Konventionens bestämmelser ska beaktas vid avvägningar och bedömningar som rör barn. Med barn avses i konventionen varje människa under 18 år (se artikel 1).

En grundprincip i barnkonventionen är att barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla åtgärder som rör ett barn (se artikel 3.1). Det finns inget krav på att barnets bästa ska vara utslagsgivande, men det ska vara ett tungt vägande intresse vid alla åtgärder som rör ett barn (se t.ex. SOU 2020:63 s. 190 f. och s. 242 f.).

Bedömning

Beslutet om husrannsakan

Mot bakgrund av den utredning som finns hos JO godtar jag åklagarens bedömning att det fanns synnerlig anledning att anta att den sökte uppehöll sig i AA:s bostad.

För att husrannsakan ska få vidtas förutsätts också att de krav som bl.a. proportionalitetsprincipen ställer är uppfyllda. Jag delar Åklagarmyndighetens uppfattning att det hade varit bra om åklagaren hade dokumenterat sina överväganden när det gäller åtgärdens proportionalitet. Även om det alltså inte framgår av utredningen vilka överväganden åklagaren gjorde i det avseendet var brottslighetens karaktär sådan att jag inte ser anledning att rikta någon kritik mot åklagaren för beslutet om husrannsakan i AA:s bostad.

Verkställigheten av husrannsakan

I fråga om husrannsakan är proportionalitetsprincipen viktig också för verkställigheten. Den som fattar beslut om tvångsmedel har ett övergripande ansvar för verkställigheten och ska väga in sådana problem med verkställigheten som kan förutses vid beslutstillfället. Om den som ska verkställa beslutet begär direktiv för verkställigheten får beslutsfattaren anses vara skyldig att lämna sådana, så länge det rör något som han eller hon är behörig att ta ställning till.

Den som verkställer ett beslut om husrannsakan har också ett självständigt ansvar för att verkställigheten inte står i strid med de allmänna principerna för tvångsmedelsanvändning. Om förhållandena ändras anses det åligga den verkställande tjänstemannen att kontakta beslutsfattaren och delge honom eller henne information om händelseutvecklingen, för att ge beslutsfattaren tillfälle att återkalla sitt beslut, skjuta upp verkställigheten eller meddela villkor för hur beslutet ska verkställas. (Se Lindberg, a.a., s. 137 f. med där gjorda hänvisningar.)

Av utredningen framgår att poliserna som skulle genomföra husrannsakan i AA:s bostad var medvetna om att det kunde finnas barn där. En husrannsakan är en ingripande åtgärd som kan innebära ett stort obehag för den som berörs, särskilt för barn. I en situation där barn kan befinna sig i bostaden är det därför av stor vikt att barnkonventionens bestämmelser beaktas vid planeringen och verkställigheten av husrannsakan (se mitt beslut den 24 oktober 2022, dnr 770-2021).

Polisen måste noga överväga vad som kan göras för att i största möjliga utsträckning tillgodose barnets bästa under och efter husrannsakan.

Uppgifter om att det kan finnas barn i en bostad där det ska genomföras en husrannsakan är sådan information som polisen kan behöva delge undersökningsledaren. Om det uppstår tveksamheter kring hur barnets bästa bör beaktas vid planering och verkställighet av en husrannsakan bör undersökningsledaren informeras och direktiv inhämtas. Det gäller särskilt i ett fall som detta där det kan bli aktuellt att använda ett offensivt tillvägagångssätt.

Av Polismyndighetens yttrande framgår att myndigheten har tagit fram ett beslutsstöd där det anges att de överväganden som polisen gör med anledning av att en tvångsåtgärd kan beröra barn ska dokumenteras. I det här fallet finns det dock inte någon sådan dokumentation. Det är en brist som gör att jag i likhet med Polismyndigheten anser att det inte är möjligt att bedöma om genomförandet av husrannsakan i AA:s bostad i alla delar var förenligt med rättegångsbalkens regler och med barnkonventionen.

Utredningen medger inte tillräckligt säkra slutsatser för att jag ska kunna göra några ytterligare uttalanden med anledning av verkställigheten av husrannsakan.

Avslutande synpunkter

Det som kommit fram genom utredningen ger alltså inte anledning till någon kritik från min sida. Jag har dock förståelse för att husrannsakan var en skrämmande upplevelse för barnen i lägenheten.

Det är ett lagkrav att barnets bästa beaktas i enlighet med barnkonventionen vid alla åtgärder som rör ett barn. Ärendet illustrerar att åklagare och poliser kan ställas inför svåra avvägningar när tvångsåtgärder kan komma att beröra barn. Jag vill därför framhålla vikten av att Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten fortlöpande bedriver ett kvalitets- och kunskapshöjande arbete i syfte att stödja medarbetarna och säkerställa att barns bästa är ett tungt vägande intresse vid alla åtgärder som rör barn.

Krav på dokumentation utgör ett incitament för åklagare och poliser att tänka igenom hur barnets bästa bör beaktas i det enskilda fallet. Det förbättrar också förutsättningarna för en granskning i efterhand. Båda myndigheterna har redogjort för hur överväganden om barnets bästa bör dokumenteras vid användningen av tvångsmedel. Jag ser positivt på myndigheternas arbete rörande detta.

Ärendena avslutas.

Beslutet har fattats av JO Per Lennerbrant. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Mattias Karlsson har föredragit ärendet och tf. byråchefen Lovisa Johansson har deltagit i beredningen.